Colligendo et annuntiando

Bureau Geschiedschrijving
Regiment Bevoorradings- en Transporttroepen

B&T M/V

Vrouwen en het Regiment B&T

De onstuitbare groei naar vanzelfsprekendheid

Een inkijk in de voorgeschiedenis, opkomst, groei en bloei van het aandeel van vrouwen in ons regiment en haar voorgangers

Versie 2 (2022)

Inhoudsopgave

Voorwoord

Hoofdstuk 1 Vrouwen in en rond 'het leger'

De tijd van de zoetelaars en marketentsters

Hoofdstuk 2 Van magazijnenstelsel tot WO II

Hoofdstuk 3 Tweede Wereldoorlog en Koude Oorlog

Formele indiensttreding

Van buitenbeentje tot gelijke

Hoofdstuk 4 Expeditionaire inzet als norm

Slotwoord van de schrijver

Bronvermelding

Bijlage A: Tijdlijn wegbereiders / plafond-doorbrekers / primeurs

Bijlage B: Enkele bijzondere portretten

Bijlage C: Marketentsters binnen het Regiment B&T

Foto voorzijde: soldaat B&T 1e klasse Ilse Janssen

Voorwoord

Amersfoort, juli 2022

Al tijdens de Tachtigjarige Oorlog (1568-1648) vecht een aantal Nederlandse vrouwen verkleed als man mee aan het front. De meeste van deze vrouwen zijn anoniem gebleven. Een uitzondering vormt Kenau Simonsdochter Hasselaer, die in 1572-1573 een belangrijke rol speelt in het beleg van Haarlem. Daarna is het eeuwenlang letterlijk stil aan 'het front', daar waar het de militaire aanwezigheid van vrouwen betreft. Pas tijdens de Tweede Wereldoorlog laat Nederland vrouwen officieel toe als militair binnen een militair onderdeel.

In 2019 besteedt Defensie ruim aandacht aan het feit dat het 75 jaar geleden was dat de eerste vrouwen formeel actief werden als militair bij de krijgsmacht. Dat is de directe aanleiding om ook voor ons regiment hier aandacht aan te willen schenken. In de eerste plaats om in algemene zin de opkomst, groei en bloei van het aandeel van deze inmiddels volledig ingeburgerde en in ruime mate aanwezige regimentsgenoten vast te leggen. Tegenwoordig vindt men het gelukkig zo vanzelfsprekend, dat we niet altijd stilstaan bij het feit dat dit ooit niet zo was. Net als de Koninklijke Marine in 2020 de eerste vrouwen heeft toegelaten tot de Onderzeedienst, zo hebben ook onze stamregimenten AAT en INT ooit dergelijke historische primeurs gekend. In de tweede plaats zeker ook om meerdere vrouwen die in ons regiment gediend hebben (of nog dienen) voor het voetlicht te brengen. Reden genoeg om af en toe namen te noemen.

In haar bijdrage aan 'Voorwaarts! Mars!' gaat Jolanda Bosch in op de relatieve onzichtbaarheid van vrouwelijke militairen in de Nederlandse krijgsmacht (als deel van de Nederlandse maatschappij).

> "Vrouwen hebben door de eeuwen heen een rol gespeeld in oorlogen en gewapende conflicten. Toch worden hun militaire inspanningen vaak niet als zodanig herkend, benoemd of erkend. […] Nederlandse standaardwerken over de militaire geschiedenis bevatten weinig informatie over de inzet van vrouwen. […] Verder valt op dat als in Nederland de inzet van de krijgsmacht aan de orde komt er weinig tot niet gesproken wordt over de bijdragen die vrouwelijke militairen leveren. De media besteden wel aandacht aan hen als er sprake is van 'iets bijzonders', zoals de benoeming van een vrouwelijke generaal of bij incidenten van seksuele intimidatie."
>
> Bosch, Voorwaarts! Mars!, blz. 73

Jolanda Bosch onderkent in haar essay op basis van de ontwikkelingen in de ontstaansgeschiedenis van de hedendaagse Nederlandse krijgsmacht vier perioden. Elke periode heeft consequenties voor de rol van militair actieve vrouwen.

1. Vermomd en onbenoemd (begin Tachtigjarige Oorlog tot het begin van de Franse bezetting in 1795).
2. Tussen vereren en verfoeien (1795-1940).
3. Status Aparte (1940-1970).
4. In het vizier (1971-heden).

Deze publicatie heeft bewust een andere indeling.

Deze publicatie pretendeert niet wetenschappelijk-historisch verantwoord te zijn en zal zeker niet volledig zijn. De bedoeling is om met deze thematische publicatie dit deel van onze regiments-geschiedenis vast te leggen voor het nageslacht en zeker recht te doen aan al die vrouwelijke collega's, die de frontlinie vormden van de integratie van vrouwen binnen de krijgsmacht in het algemeen en binnen ons regiment in het bijzonder.

Ik wens u veel leesplezier.

Willy Engelmann (lkol bd B&T), voorzitter BGB&T

"Ga niet waar de weg je leidt, maar ga waar geen pad is en laat je eigen spoor achter."

Ralph Waldo Emerson (1803-1882), Amerikaanse essayist.

Afbeelding: maj B&T Willemijn Teerds, Afghanistan, provincie Uruzgan.

Hoofdstuk 1 Vrouwen in en rond 'het leger'

De tijd van zoetelaars en marketentsters

Bronnen:
Prof. Dr. H. Roos (red.), Van marketentster tot logistiek netwerk. De militaire logistiek door de eeuwen heen, 2002.
Herman Roozenbeek (redactie), In dienst van de troep. Bevoorrading en transport bij de Koninklijke Landmacht, 2008.

Door de eeuwen heen hebben vrouwen een rol gespeeld bij de oorlogvoering. Amenhotep I wordt, voor zover we weten, beschouwd als de eerste vrouwelijke krijger. Zij is een Egyptische koningin uit de periode 1560 tot 1530 voor Christus, die haar troepen leidt in de strijd tegen de Hyksos. Alexander de Grote (356-323 v.Chr.) stuit op volkeren waar de mannen en vrouwen zij aan zij vechten om hem te bestrijden. Ook de Romeinen stuiten 'vol afschuw' bij hun veroveringstochten op volkeren, waar de vrouwen volop aan de strijd deelnemen. In Lusitania bijvoorbeeld, grofweg het huidige Portugal, schrijven ze met achting over de dapperheid en felheid waarmee vrouwen aan de (veelal guerrilla)strijd deelnemen. Zo'n 2.000 jaar geleden, tijdens de belegering van Jeruzalem, hielpen vrouwen mee de aanvallende Romeinen te stuiten door kokende olie over hen uit te gieten. Boudica (overwinning in het Keltisch, ook Boadicea of Boudicca, † 61) was een Keltische koningin van de Iceni die vooral bekend is geworden als leidster van de opstand tegen de Romeinen in het jaar 61.

Grafvondsten, mythes en overleveringen duiden op legendarische Amazones in Noord-Turkije. Ook kennen we de legenden over de Walkuren en de Rode Maagden. Zo zouden bij de Slag om Bravalla in 750 honderden vrouwen meegevochten hebben. De legende van Blenda betreft vrouwen van Smaland die een Deens leger verslaan door eerst de Deense mannen te verleiden en vervolgens om te brengen. Ook de Georgische koningin Tamara blijkt erg succesvol in de strijd. Tijdens de Honderdjarige Oorlog leidt de zeventienjarige Jeanne D'Arc de Franse troepen naar de succesvolle verovering van Orléans (1429).

In de vorige eeuw nemen vrouwen o.a. deel aan de irreguliere strijd tijdens de Spaanse Burgeroorlog in de jaren dertig. Tijdens de Tweede Wereldoorlog zien we veel vrouwen die actief deel uitmaken van het verzet tegen de Duitse, Italiaanse of Japanse bezetting. In Nederland is Hannie Schaft een bekende naam.

In het Israël van 1948 leidt het tekort aan mannen tot de invoering van de dienstplicht voor vrouwen. Wie aan vrouwen in de krijgsmacht denkt, refereert in de jaren van de Koude Oorlog vaak aan het Israëlische leger. Maar een ander iconisch beeld uit die jaren is dat van de Palestijnse Leila Khaled, die bekend werd als eerste vrouwelijke vliegtuigkaper.

Meestal zijn vrouwen echter niet rechtstreeks als combattant betrokken bij de krijgsverrichtingen, maar achter de gevechtslinies van groot belang. Men kan stellen dat de legendarisch geworden Florence Nightingale aan het begin staat van de militaire vrouwenkorpsen (in Engeland). In 1854 besluit zij samen met een groep verpleegsters naar de Krim te trekken om daar eerste hulp te verlenen aan gewonde soldaten. Zo'n dertig jaar later, in 1881, wordt in Groot-Brittannië de '*Army Nursing Service'* opgericht. Dit korps wordt voor het eerst ingezet tijdens de Boerenoorlogen (1899-1902).

Napoleon zei het al: "*Une armée marche à son estomac*." Letterlijk vertaald; een leger marcheert op zijn maag. Een leger, hoe goed geoefend en hoe zwaar bewapend ook, kan zijn taken slechts uitvoeren als het op een geregelde bevoorrading kan rekenen. Levensmiddelen en munitie zijn eeuwenlang de essentiële goederen om het gevecht te voeren en vol te houden. Daar is sinds de vorige eeuw brandstof bij gekomen en sinds 2020 kennen we binnen de landmacht zelfs een Wapen van de Informatiemanoeuvre. Maar, dat laat onverlet dat, al zolang de mensheid oorlog voert, 'verzorging te velde' (zoals we dat vroeger noemden) een net zo belangrijke en essentiële randvoorwaarde is om het gevecht te voeren en vol te houden.

'Verzorging te velde' is essentieel voor het krijgsbedrijf, maar gezien de ondersteunende functie is daarmee niet gezegd dat uitsluitend militairen deze taken moeten of kunnen uitvoeren. In de vroegmoderne tijd laten legeraanvoerders de 'verzorging te velde' meestal grotendeels over aan civiele ondernemers – van eenvoudige zoetelaars tot kapitaalkrachtige ondernemers. Later nemen legers deze verantwoordelijkheden steeds meer in eigen hand.

Tijdens de Tachtigjarige Oorlog (1568-1648) ontstaat het uit huursoldaten bestaande zogeheten Staatse leger (1568-1795)[1]; de voorloper van de Koninklijke landmacht. Dit leger bestaat uit heel veel voetsoldaten en officieren te paard. De "tros" is de benaming voor de artillerie- en bagagetrein. De artillerietrein vervoert het geschut en de bijbehorende munitie. De bagagetrein bestaat uit wagens en karren. Hierop vervoert men diverse uitrustingsstukken, persoonlijke bezittingen en proviand. De tros van een leger bestaat uit een mengelmoes van lieden die in het kielzog van een leger meegaan naar het strijdtoneel. Te denken valt aan chirurgijnen, hoefsmeden, kooplui en vaak ook familie van militairen.

[1] Vrouwen treden ook in dienst bij de VOC, de WIC en de Staatse vloot. Ruim negentig van hen zijn getraceerd en 60% daarvan blijkt een functie te hebben als matroos, zeesoldaat, zit in het landleger of heeft een ander beroep aan wal.

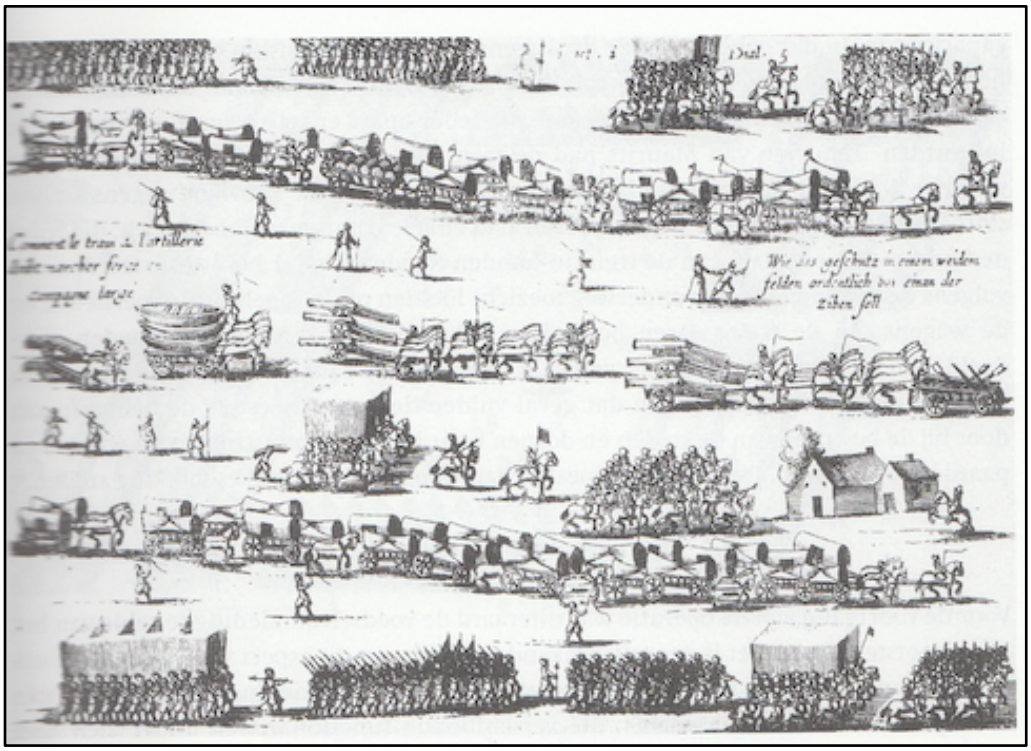

Afbeelding: Gravure uit het artilleriehandboek van Diego Ufano uit 1613 met een weergave van de legertrein tijdens de opmars, zoals overgenomen uit Van marketentster tot logistiek netwerk, blz. 65.

Logistiek is in die tijd in principe een particuliere verantwoordelijkheid. ‘Voeding van rijkswege’ is nog niet van toepassing. Weliswaar zorgt de legerleiding zelf meestal voor brood, kaas en bier, maar de ingrediënten voor de warme maaltijd, zoals vlees en groenten, alsmede tabak en sterke drank (zoals brandewijn en jenever) moeten de manschappen zelf regelen. En bij gebrek gaat men ook zonder schroom over tot brandschatten of plunderen.

Soldaten kopen alles wat zij nodig hebben bij lokale kooplieden of bij de zogenaamde ‘zoetelaars’ of marketentsters. Kleine handelaren die proviand, drank en versnaperingen aanbieden, vaak ook de was doen en eveneens met de troepen meereizen. Die proviand betreft zowel kleding en buskruit als de dagelijkse benodigde etenswaren: vooral brood, kaas, boter, spek, gezouten vis, bier en jenever.

Soms nemen de zoetelaars ook de bereiding van de spijzen voor hun rekening. Oorspronkelijk is dit wellicht zelfs hun belangrijkste taak geweest. De benaming zoetelaar is namelijk afgeleid van ‘zieden’, hetgeen koken betekent.

Het woord marketentster stamt van het Italiaanse woord Mercante = koopman[2]. Vaak is het de echtgenote van een militair beneden de rang van onderofficier (meestal de wasbaas) en ze trekt mee in de tros van het leger (achter de troepen). Als er kinderen zijn, nemen ze die gewoon mee. Zij nemen de rol op zich om de recupererende troepen van hun natje en droogje te voorzien (‘marketeren’). De marketentster heeft het voorrecht om, bij de eenheid waar haar man is ingedeeld, koopwaar en jenever of brandewijn te mogen verkopen. Binnen het kampement houdt men een aparte ruimte voor hen vrij. Dit alles onder strikte regels en bewaakt door officieren van gezondheid. Onderweg (bij boerderijen) en in steden vullen de zoetelaars/marketentsters hun voorraden aan. En krijgen daarbij een escorte ter beveiliging mee van het Staatse leger.

Afbeelding: gedeelte voorzijde van Van marketentster tot logistiek netwerk

Er stammen afbeeldingen van marketentsters van rond 1630.

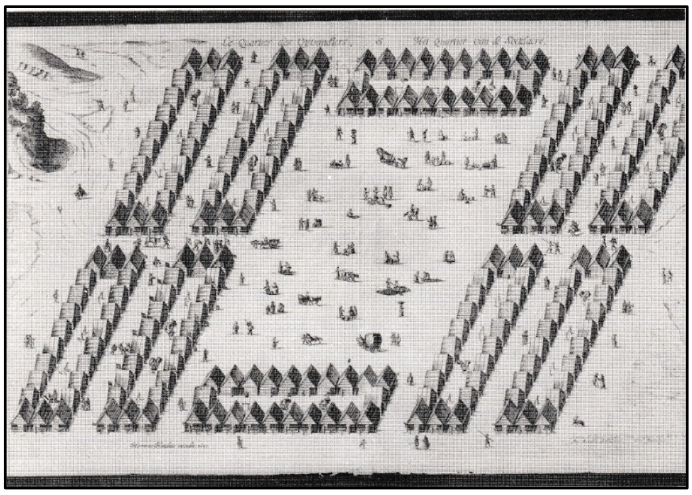

Afbeelding: Het kwartier der zoetelaars in een 17e eeuws legerkamp (Overgenomen uit D. de Solemne, La charge du maréschal des logis etc, La Haye, 1632).

[2] In het Duits wordt ze aangeduid als ‘Marketender’, in het Frans als ‘Cantiniere’ of ‘Vivandier’ en in het Engels als ‘Sutler’

Hoofdstuk 2 Van magazijnenstelsel tot WO II

Bronnen:

Drs. J.A.M. Janssen, Cantinezorg in het Nederlandse leger voor de Tweede Wereldoorlog. Enkele fragmenten uit de voorgeschiedenis van de CADI, 1982.

P.D.R.M. IJntema, Cantinedienst (CADI). Al 75 jaar een force multiplier, september 2017.

In de zeventiende eeuw nemen de legers een steeds grotere omvang aan en voldoet het systeem van zoetelaars/marketentsters niet meer aan de vraag en o.a. de Franse koning Lodewijk IV gaat over tot het zogenoemde magazijnenstelsel. Deze op vitale locaties geplaatste magazijnen vormen zo voor het eerst strategische voorraden van zaken als brood en haver. De rol van de zoetelaars / marketentsters neemt zo allengs af. Uiteindelijk rest hen niet veel meer dan de verkoop van sterke drank en wat kleinere versnaperingen. Als de soldaten (wachtend op de strijd) in garnizoenen zijn gelegerd, bestaat er geen behoefte aan zoetelaars/marketentsters. Spanje is in de eerste helft van de zeventiende eeuw een van de eersten, die in dergelijke statische situaties overgaat tot het inrichten van kantines voor manschappen.

De Franse Revolutie van 1789 zet de positie van de burger in relatie tot het leger in een meer dwingend daglicht, zoals onderstaande verklaring schetst.

"Vanaf dit moment totdat onze vijanden van het grondgebied van de Republiek verdreven zullen zijn, zijn alle Fransen permanent oproepbaar voor militaire dienst. De jongemannen zullen vechten, getrouwde mannen zullen wapens smeden en proviand vervoeren, ***de vrouwen*** *zullen tenten en kleren naaien en in de ziekenhuizen werken, de kinderen zullen vodden tot linnen verwerken en de oude mannen zullen zich naar de openbare pleinen begeven om de strijders moed te geven en zich uit te spreken tegen de koningen en voor de eenheid van de Republiek."*

Verklaring van de Rechten van de Mens en de Burger, Nationale Conventie, Parijs, 23 augustus 1793.

Als de kruitdampen van de Franse Revolutie zijn opgetrokken, kent Frankrijk een andere vorm van staatsdictatuur onder Napoleon. Napoleon heeft de oorlogvoering revolutionair veranderd (de dienstplicht bestond dus al vanaf 1793). Niet alleen op tactisch gebied, maar hij stapt ook af van het in Europa in zwang zijnde magazijnenstelsel. Dat is voor zijn ambities te star en te traag. Hij legt de nadruk op snelheid en wil dat zijn legers maximaal van het land leven. Hij maakt ook structureel gebruik van 'Intendanten' voor de 'verpleging' van het leger (voedsel en fourage). Ondanks de logistieke inzichten van Jomini, blijkt de logistiek tijdens zijn campagnes vaak een struikelblok.

In de post-Napoleontische decennia proberen staten hun wijze van oorlogvoering aan te passen aan de voordelen van de werkwijze van Napoleon (snelheid en beweeglijkheid), en tegelijkertijd te werken aan de tekortkomingen (o.a. logistiek). Intussen draagt in de negentiende eeuw de Industriële Revolutie bij aan een versnelling van de modernisering van techniek en technieken. Op logistiek gebied vertaalt zich dat o.a. in de opkomst en het gebruik van spoorlijnen voor massale mobilisatie. In Nederland ontwikkelt men het concept van een 'Etappengebied', de introductie van 'Intendanten' (23 in vredestijd, 43 in oorlogstijd), van 'verplegingsofficieren' op bataljonsniveau en o.a. de invoering van veldkeukens (met uiteraard koks en menagemeesters, het begin van het massa-koken) en vanaf 1913 keukenwagens. In het Nederlandse Veldleger heeft iedere soldaat vanaf 1909 ook recht op 20 gram koffie "een opwekkende, zeer geliefde volksdrank".

Na de Franse tijd stapt men in Europa massaal over op kader-militielegers, die permanente statische legering en dus ook verzorging behoeven. In de kazernes doet het 'menagestelsel' zijn intrede, dat de soldaat verzekerd van geregelde voeding. Voor zover er in de negentiende eeuw nog daadwerkelijk wordt voortgeborduurd op de traditie van de zoetelaars/marketentsters uit het Staatse leger, dan gebeurt dit eigenlijk uitsluitend door de zogeheten compagniesvrouwen, die in zich de functie van wasvrouw en marketentster verenigen. Wanneer de soldaten en korporaals op mars gaan, dan sluiten zij zich bij hen aan en marcheren in een speciaal veldgewaad mee in de hoop wat bijverdiensten te kunnen vergaren. Door de diverse regimenten is zij, voor de herkenbaarheid, in de loop der jaren van een uniform voorzien.

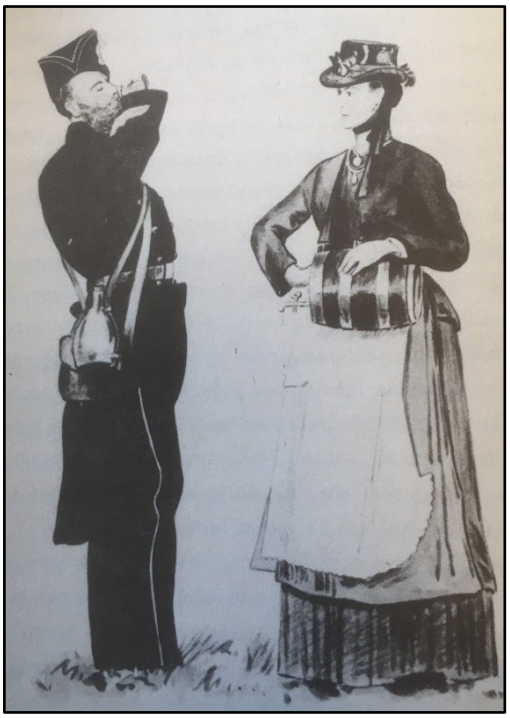

Afbeelding: 19e eeuwse marketentster met een korporaal der infanterie. Naar Hoynck van Papendrecht

De massaliteit en toenemende letaliteit van oorlogvoeren, gekoppeld aan de steeds hogere snelheid van manoeuvre, maken dat vanaf 1800 de rol van de zoetelaars/marketentsters naar de achtergrond verdwijnt. Na 1900 verdwijnt de wasvrouw-marketentster geleidelijk uit het Nederlandse leger. Aanleiding daartoe vormt de nieuwe regeling voor het wassen van lijfgoederen van ongehuwde soldaten en korporaals (1899). Volgens deze regeling moet de reiniging van de kleding van de manschappen voortaan worden uitbesteed aan particulieren. De korporaal-wasbaas verliest zijn functie en daarmee is ook de compagniesvrouw gedoemd te verdwijnen. De laatste Nederlandse marketentster overlijdt in 1964 op 96-jarige leeftijd.

Vanaf die tijd wordt voor de Koninklijke landmacht het ‘cantinewerk te velde’ gedaan vanuit de in 1881 ingevoerde ‘compagnieskar’, getrokken door een of twee paarden. Deze verzorgt echter voor de manschappen in de regel niet de sterke drank, dus zie je nog tot diep in de jaren vijftig van de twintigste eeuw dat te velde of op schietbanen soldaten zijn aangewezen op particuliere individueel opererende kleinhandelaren, die gewoontegetrouw ook worden aangeduid als zoetelaars.

Afbeelding: Compagnieskar met uitwendige uitrusting (1890)

Tijdens de mobilisatie van 1939-1940 neemt de behoefte aan cantinedienstgoederen in Nederland toe en wordt het Centrale Cantine Bedrijf (C.C.B.) in het leven geroepen door de ‘Etappenintendant’. Deze organisatie is geen lang leven beschoren. In 1942 wordt echter in Engeland de Nederlandse Cantinedienst (CADI) formeel opgericht, voor cantinediensten op kazernes. In 1954 wordt voor de cantinezorg van troepen te velde 116 Intendance Cadi Compagnie opgericht. Dit betekent het definitieve einde van de zoetelaars/marketentsters uit de reguliere organisatie van de landmacht.

Afbeeldingen: Een van de schaars rijdende cantines tijdens de mobilisatie van 1939-1940 // Logo CADI.

Tot zover het ontstaan en de geschiedenis van de marketentster waarbij men kort en goed kan stellen dat zij één van de eerste bevoorraders / distributeurs van een eenheid waren. Men zou zelfs kunnen zeggen dat de marketentster (of zoetelaar) de voorloper was van de foerier of van de huidige sergeant distributie. In de huidige tijd zien we bij verschillende evenementen de marketentster terugkeren. Bij veel schutterijen in Nederland, het Regiment Genietroepen en uiteraard bij ons eigen Regiment (zie ook Bijlage C).

Hoofdstuk 3 Tweede Wereldoorlog en Koude Oorlog; formele indiensttreding, van buitenbeentje tot gelijke

Bronnen:
Drs. G.J. Knippers, VK-KNIL – Het Vrouwenkorps van het Koninklijk Nederlands-Indisch Leger, 1985.
T.Y. Hobma-Glastra, Bandjir. Een Indische kroniek 1935-1950, 1988.
Vereniging Vrouwelijke Militairen Koninklijke Landmacht, 50 jaar vrouw in de Koninklijke landmacht 1944-1994, 1994.
Drs. S. Kruyswijk-van Thiel, Vrouwenkorpsen van het voormalig Koninklijk-Nederlands-Indisch Leger 1943-1950. Motivatie en beeldvorming, 2003.
Johan Kroes, Vrouwen in de frontlinie, van Tweede Wereldoorlog tot coronacrisis, 2020.

Tijdens de Eerste en Tweede Wereldoorlog is de druk op industriële oorlogsproductie zo groot, dat bij de afwezigheid van mannen (die aan het front zijn ingezet) er een acute en grote behoefte is aan vrouwenarbeid. Zowel voor het instandhouden van de reguliere economische activiteiten als ten behoeve van de uitdijende oorlogsindustrie en in de krijgsmachten. Tussen 1917 en 1919 'bemannen' meer dan 100.000 vrouwen in het Britse Imperium de '*auxiliary services*', als vervanging van soldaten, zeelieden en piloten. Volgens Sophia Kruyswijk-van Thiel wordt om politieke, economische en religieuze redenen na beide oorlogen negatieve druk uitgeoefend om vrouwen weer terug te laten keren in hun oude rollen en patronen (m.u.v. de Sovjet-Unie en China): "Echter, de lont was gelegd en het vuur werd brandend gehouden. Zeker de Tweede Wereldoorlog markeerde een ommekeer." Sterker nog. Tijdens de Tweede Wereldoorlog beschikt de Sovjet-Unie naast reguliere vrouwelijke soldaten ook over zo'n 2.000 vrouwelijke scherpschutters, waaronder Lyudmila Pavlichenko (zie foto), Held van de Sovjet-Unie aan wie het doden van 309 Duitse soldaten wordt toegeschreven. Belangrijkste argumentatie voor de Sovjets om te kiezen voor vrouwelijke scherpschutters is dat vrouwen meer geduld hebben dan mannen, zich beter kunnen concentreren en dus dientengevolge ook beter kunnen richten dan mannen.

In het interbellum zien we in Nederland enkele bescheiden stappen op weg naar formele dienstneming. De Landstormbeschikking van 1922 geeft vrouwen in Nederland voor het eerst de mogelijkheid om in tijden van buitengewone omstandigheden of van oorlog toe te treden tot de Vrijwillige Landstorm. In de jaren dertig komt de mogelijkheid om in geval van oorlog een verbintenis aan te gaan, waarmee in feite de wettelijke basis wordt gelegd voor dienstneming van vrouwen. In 1939 wordt o.a. het Vrouwen Automobiel Corps (VAC) opgericht, dat in de meidagen van 1940 zijn dienst bewijst bij het transport van oorlogsslachtoffers.

Tijdens de Tweede Wereldoorlog wordt vanuit Londen, mede vanuit het 'Nederlandsche Roode Kruis', aangestuurd op de vorming van een vrouwenkorps. Er bestaat een algemeen gevoel onder

vrouwen dat men zich nuttig wil maken in het landsbelang. In bezet Nederland zelf zien we dat o.a. met de actieve rol van vrouwen in het verzet. In 1943 worden op instigatie van het Ministerie van Oorlog vanuit tijdelijk onderkomen Engeland al de eerste contracten getekend en moeten de vrouwen een verbandakte tekenen bij de Vrijwillige Landstorm om dienst te kunnen nemen bij het Vrijwillig Vrouwen Hulpkorps (VVHK). De gedachte taken liggen op de deelgebieden medische verpleging, verzorging en dergelijke. Alhoewel gestart onder de vlag van het Rode Kruis ontstaat meer en meer de wens om dit korps te militariseren. Al was het maar om zo aanspraak te kunnen maken op materiële middelen (zoals kleding, uitrusting en voeding). En alzo verdwijnt het Rode Kruisinsigne van mouw en baret en krijgen de dames "Nederland" en een leeuw op de mouw. Bij die noodzakelijke transformatie komt veel steun van kolonel Mr. H.J. Kruls. Kruls zal later als generaal in Nederland leiding geven aan het Militair Gezag. Op 23 december 1943 is de oprichting van het eerste Nederlandse militaire vrouwenkorps, het VHK, een feit[3]. Omdat het nog duurt tot 25 april 1944 voordat de eerste verbandakte wordt getekend, wordt deze laatste datum aangehouden als datum waarop de eerste vrouw als militair haar intrede doet bij de Koninklijke Landmacht. Onder nummer VHK/1 treedt de eerste commandant, mevrouw C.E. Smit-Dyserinck toe tot het VHK (zie foto).

Op 21 september volgt de mobilisatie-order en worden de inmiddels 180 vrouwen geconcentreerd in Wolverhampton, waar ook de militaire opleiding plaatsvindt. De velduitrusting (het kaki) is volgens het model van de Britse *Auxiliary Territorial Service* (ATS). De opleiding bestaat o.a. uit EHBO, hygiëne, voedingsleer, chaufferen van personenauto's, jeeps en vrachtwagens, cantinewerk, enz. Bovendien worden de vakken massakoken en motortechniek gegeven aan hen die er aanleg voor hebben. Daarnaast worden de vrouwen militair en fysiek opgeleid en getraind met gymnastiek, exercitie, kaartlezen, colonnerijden in 3- en 6-tons vrachtwagens, "gasdienst", krijgstucht en inwendige dienst.

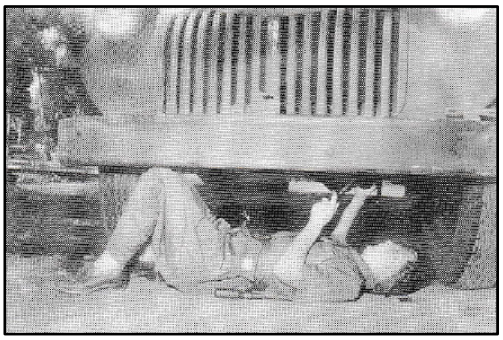

Afbeelding: 1944: Wolverhampton, gasmaskeroefening VHK en les en praktijk onderhoud motorvoertuigen

Eindelijk mag het VHK meedoen aan de strijd. Ze vertrekken in de nacht van 24 op 25 oktober 1944 in een colonne van 43 wagens (18 drietonners en 12 ambulances) vanuit Wolverhampton naar Londen. Na een mislukte eerste overtocht per schip, kan het VHK zich op 14 november ontschepen in

[3] Op 31 oktober 1944 komt er een apart vrouwenkorps voor de Marine; de Marine Vrouwen Afdeling (MARVA).

Oostende, om op 15 november in Brussel aan te komen. Vanaf dat moment valt het VHK onder bevel van de *21st Army Group* van de Britse veldmaarschalk Montgomery, maar onder feitelijk bevel van generaal Kruls. Het VHK wordt ingedeeld in '*units*' en verspreid ingezet in het bevrijde zuiden van Nederland en in België. Ze verlenen hulp aan evacués, regelen voedseldistributie, geven medische bijstand en houden cantinewagens in bedrijf. Waar mogelijk, lenigen zij de nood van de burgerbevolking. Ook worden zij ingezet om assistentie te verlenen bij het begeleiden van humanitaire kindertransporten (naar gebieden waar de kinderen wel voldoende voedsel kunnen krijgen). In april 1945 verplaatst het (hoofdkwartier) VHK zich naar kasteel 'Bouvigne' bij Breda. Hier zal het hoofdkwartier VHK tot 1947 blijven.

Na de officiële Bevrijdingsdag, 5 mei 1945, duurt het nog tot 10 mei 's avonds tegen 23.00 uur dat eindelijk de order komt waarnaar het VHK zo hunkerend had uitgekeken: "*all groups moving tomorrow morning*". Ze mogen nu ook gaan helpen in het bevrijde noorden. Ook bestaat er een nauwe samenwerking met het *Queen's Messengers Corps* (QMs). Sterker nog, vier *convoys* worden door de Britse Koningin Elizabeth (niet te verwarren met de latere Koningin Elizabeth II) aangeboden aan Nederland en worden ingezet onder het Militair Gezag. Na de bevrijding blijft het VHK een deel van de landmacht.

Afbeelding: VHK-sters: links Joan van der Loos, rechts Simone van Niftrik in Zwitserland

Tot in 1947 treden verschillende *units* van het VHK binnen Nederland op, maar er is b.v. ook een inzet in Zwitserland. Tijdens de jaren 1945-1947 zijn VHK'sters betrokken bij steunverlening aan de Repatriëringsdienst Indië. Deze dienst verzorgt de terugkeer van ruim 100.000 Nederlanders vanuit Nederlands-Indië naar Nederland. Zij waren de overlevenden van de Japanse bezetting en zetten per schip koers naar Nederland. Op hun tocht passeren zij Egypte en worden daar voorzien van de nodige kleding. Als bijzonderheid geldt nog dat krijgsgevangenen (voormalige leden van Rommels El Alamein-leger) corveediensten moeten verrichten.

Afbeelding: Vervoer naar en van de kantoren in 1951

Nederland heeft in deze tijd nog kolonies; in de 'West' en in de 'Oost'. Als de Tweede Wereldoorlog in 1940 uitbreekt wordt de Curaçaose Transportcolonne van het Rode Kruis door de Algemene Militaire Commandant ingelijfd bij de schutterij; een leger van dienstplichtigen op de Nederlandse Antillen. Voor het goed functioneren van de colonne worden de leden (ook de vrouwen) in de oorlogsjaren 1940-1945 gemilitariseerd. In Suriname wordt het Korps Stads- en landwachten in 1942 opgericht. Omdat ook hier personele tekorten zijn, wordt binnen dit korps een Compagnie Vrouwelijke Hulpkrachten opgericht. Het takenpakket betreft zowel administratieve ondersteuning, telefoniste/centraliste, magazijnwerk, hulpverpleegster, chauffeuse en garagehelpster. Luitenant E. Stahel-Jordi treedt aan als de eerste commandant en is als eerste vrouw in de Nederlandse militaire geschiedenis op 2 april 1943 te Paramaribo beëdigd als officier. [zie foto hiernaast]

In de 'Oost' (Nederlands-Indië) leidt de oorlogsdreiging tot het op 10 mei 1940 instellen van een Burgerdienstplicht voor mannen en vrouwen tussen 16 en 45 jaar. Mannen kunnen zich als vrijwilliger o.a. aanmelden bij Stads- en Landwachten. Mevrouw Lulof-Mehrengs neemt (analoog aan het voorbeeld in Nederland) het initiatief tot de oprichting van een Vrouwen Auto Corps (VAC); een hulpleger van chauffeuses. Als de lokale *General Motors*-manager de kosten wil dragen, stemt de Bevelhebber KNIL (luitenant-generaal Berenschot) hiermee in. Op 16 september is de eerste opkomst en eind 1940 beschikt het VAC al over ruim 100 opgeleide vrouwen. Ondanks aanvankelijke aarzeling krijgen ze ook schietles. Na de Japanse aanval op Pearl Harbor (7 december 1941) wordt het VAC veelvuldig ingezet, maar na de Japanse bezetting van Nederlands-Indië houdt het korps in maart 1942 op te bestaan.

Op 5 maart 1944, met Staatsbesluit no. 1, wordt het Vrouwenkorps van het Koninklijk Nederlands-Indisch Leger (VK-KNIL) in Melbourne (Australië) opgericht door luitenant-gouverneur-generaal dr. H.J. van Mook[4]. "Niet om emancipatoire redenen", stelt Sophia Kruyswijk (voormalig lid van het VK-KNIL) in een artikel in De Telegraaf (18-2-2004) n.a.v. haar proefschrift uit 2003. "Het was vooral uit noodzaak dat er ook een beroep op vrouwen werd gedaan, want door de Tweede Wereldoorlog waren er niet genoeg mannen beschikbaar". De vrouwen, in totaal circa 1.019, worden formeel voornamelijk belast met taken als verpleging of administratie. Ze krijgen wel een militaire training, maar blijven onbewapend. Desondanks weten diverse vrouwen ook andere taken te bemachtigen, zoals truckchauffeur of assistent-machiniste in de machinekamer van een schip.

[4] Er bestaat discussie welke van beide vrouwenhulpkorpsen (VHK of VK-KNIL) de eretitel "eerste" mag dragen. Dat hangt samen met het verschil in oprichtingsdata versus de datum waarop (25 april 1944) de eerste vrouw bij het VHK haar handtekening onder een verbandakte zette.

Nederland wordt op 5 mei 1945 bevrijd, maar de oorlog in de overzeese kolonie gaat nog steeds door. De Japanners hadden Nederlands-Indië bezet en alle blanke mensen werden in kampen geïnterneerd. Op 15 augustus 1945 capituleert Japan, maar een nieuwe strijd kondigt zich aan: die tussen Nederland en de republikeinen die hun onafhankelijkheid hebben uitgeroepen. Een deel van de vrouwen bij het VHK trok het avontuur in 'den oost' en zij melden zich aan voor dienst aldaar, al of niet in samenwerking met het VK-KNIL.

Voor beide korpsen eindigt de inzet in Indië in 1950. Op 27 december 1949 vindt namelijk de officiële soevereiniteitsoverdracht plaats aan de nieuwe staat Indonesië. Een half jaar later wordt het KNIL en het daarbij behorende Vrouwenkorps ontbonden. In 1951 besluit de minister van Oorlog dat de vrouw in de landmacht (en bij de luchtmacht) gehandhaafd blijft en vormt men het VHK om tot de Militaire Vrouwenafdeling (MILVA). De luchtmacht krijgt gelijktijdig ook haar eigen vrouwenafdeling; de LUVA. In 1953 wordt tweede luitenant Dol Mewe commandant van het eerste Luvasquadron te Apeldoorn. Een jaar later krijgt de dan al sinds 1944 bestaande MARVA ook de status van beroepskorps.

Op 25 juni 1950 begint de Korea-oorlog (1950-1954). Nederland stuurt een detachement vrijwilligers onder VN-vlag (NDVN) o.l.v. overste den Oudsten.

Dit detachement vertrekt op 26 oktober en ontscheept op 23 november 1950 te Pusan. Aan boord zijn ook twee verpleegsters van het VHK; de tweede luitenants C.M. Koopman en F. van der Plas (zie afbeelding), die beiden tot half 1953 daar verblijven. Gedurende deze oorlog zullen nog acht vrouwelijke militaire verpleegsters in de rang van eerste-luitenant volgen (eerst vanuit het VHK, daarna vanuit de erfopvolger MILVA). De verpleegsters worden afwisselend tewerkgesteld in Korea in Pusan, in een *Mobile Army Surgical Hospital* (MASH), waarvan er meerdere waren, in Japan te Tokio of begeleiden transporten van gewonden terug naar Nederland.

In de periode 1954-1955 zijn twaalf MILVA's Geneeskundige Dienst ingezet tijdens de strijd om het behoud van Nederlands-Nieuw-Guinea (NNG).

Inmiddels worden MILVA-vrouwen ook internationaal ingezet en geplaatst op functie, zoals bij staf SHAPE (*Supreme Headquarters Allied Powers Europe*) en bij het hoofdkwartier van de *British Army on the Rhine* (BAOR) in Bad Oeynhausen. Bij deze laatste eenheid betekent dat ook regelmatig op oefening gaan. Grote oefeningen in deze tijd zijn bijvoorbeeld '*Hold Fast*', '*Grand Repulse*' en '*Battle Royal*'. Teneinde gedurende mobilisatie- of oorlogstijd te kunnen beschikken over een goed opgeleide groep, die de gelederen van de MILVA kon versterken, worden Nederlandse vrouwen

tussen 18 en 45 jaar vanaf 1953 geworven voor parttimediensten bij de reserve MILVA Luchtdoelartillerie (Lua) en vanaf 1958 bij de reserve MILVA Verbindingsdienst (VbdD).

Afbeelding: 5 mei 1965: De Vlasakkers Amersfoort. Wapenschouw door HM Koningin Juliana en ZKH Prins Bernhard. De MILVA staat onder commando van kapitein L.G. Rusius met daarachter de elnt J.J. v.d. Noort (links) en rechts de bij de AAT later vermaarde tlnt Y.E. (Yvonne) Mullender.

In de jaren zeventig krijgt de Nederlandse politiek steeds meer oog voor de positie van de vrouw, zeker geïnspireerd door buitenlandse ontwikkelingen op het gebied van feminisme en emancipatie. Het door de Verenigde Naties in 1953 opgestelde 'Verdrag inzake politieke rechten van de vrouw' vormt de basis voor de wet die in 1971 in Nederland in werking treedt en waarin is vastgelegd dat mannen en vrouwen op gelijke voet en zonder onderscheid (ook na huwelijk en na zwangerschap) een overheidsambt moeten kunnen bekleden. Een van de gevolgen van deze wet is dat alle militaire opleidingen binnen de Nederlandse krijgsmacht worden opengesteld voor vrouwen en dat in 1982 de aparte vrouwenkorpsen worden opgeheven.

"Vrouwen zijn gerechtigd op gelijke voet met mannen een overheidsambt te bekleden en alle ingevolge de nationale wetgeving ingestelde overheidsbetrekkingen te vervullen en wel zonder onderscheid".

Rijkswet 1971, artikel 3.

Afbeelding: Sgt van der Meer (links) en tlnt MILVA (later INT) Els van Poppel-Boeren tijdens een NTC-oefening.

De integratieregels treden in werking en lopende contracten bij b.v. de MILVA worden 'uitgediend' of betrokkene krijgt een nieuw contract. De overigen gaan op eigen keuze over naar de Wapens en Dienstvakken van de KL. Op 1 januari 1982 wordt de MILVA opgeheven. 1982 markeert het einde van de vrouwenkorpsen binnen de hele krijgsmacht.

Marijke Waalkens is in 1968 de eerste vrouw die de opleiding tot officier Meteorologie volgt. In 1979 begint bij de marine het 'Zuiderkruisproject', waarbij 22 vrouwen zijn geselecteerd voor de operationele en logistieke dienst aan boord. In 1978 is de laatste opkomst voor de MILVA en zijn de opleidingsinstituten KMA, OCOSD en KMS (op beperkte schaal) opengesteld voor vrouwelijke aspirant-militairen. Op 16 maart 1979 slaagt tlnt MILVA J. van Boven voor de overgangscursus en is ze de eerste vrouwelijke Marechaussee-officier. In 1980 volgt sergeant MILVA Louise Sprenger als een van de eerste vrouwen vrijwillig de reguliere onderofficiersopleiding tot sergeant en instructeur aan de KMS. In december 1982 vindt de Passing Out plaats en ontvangt ze haar diploma. Kort daarna beginnen Els Dekker en Mandy Baltzer eveneens, maar als zogeheten 'spijkerbroek'-leerling, aan de KMS om na een dienstvaktechnische opleiding (DTO) bij de Intendance in 1982 eveneens geplaatst te worden op een parate functie. Het is niet achterhaald hoe dit was bij de AAT.

In 1978 is Christa Beumer een van de drie eerste vrouwen[5] die mogen beginnen aan de volledige officiersopleiding van de Koninklijke Militaire Academie (KMA). In 1982 is zij de eerste vrouwelijke militair die afstudeert aan de KMA (luchtmacht). In datzelfde promotiejaar voltooien diverse vrouwen de officiersopleiding aan het OCOSD, waaronder enkele vrouwen van ons regiment (zie Bijlage A). In 1983 ontvangt Alexandra Wiessing als eerste vrouw haar militaire vliegbrevet en gaat aan de slag als helikoptervlieger.

Inmiddels raakt Nederland betrokken bij het conflict in het Midden-Oosten. Als gevolg hiervan vertrekt op 10 maart 1979 tijdelijk majoor MILVA A.E.M. (Annelies) Wijkmans als eerste vrouwelijke militair naar Libanon in de functie van voedingsofficier. Later werd zij bij UNIFIL gevolgd door meerdere vrouwelijke collega's, waaronder kapitein AAT Lutgendorff en sergeant der eerste klasse Matse (eerste NL vrouwelijke onderofficier bij UNIFIL). De marechaussees I Yvonne Geubel en Joke Geers zijn in juli 1982 de eerste vrouwelijke marechaussees die deel uitmaken van het politiedetachement van de *Multinational Forces and Observers* (MFO) in de Sinaï.

Afbeelding: elnt van den Dijssel (Vbdd) Sinaï als lid MFO

In de jaren tachtig van de vorige eeuw zijn ondanks de formele integratie nog veel barrières te slechten. De krijgsmacht en zeker ook de KL kenmerkt zich door een zwaar dominante mannencultuur en een grote mate van scepsis t.o.v. vrouwen bij de krijgsmacht. De politiek heeft e.e.a. afgedwongen, maar de legerleiding is (enkele uitzonderingen daargelaten) nog niet om[6]. Dossiers waarover soms nog tientallen jaren wordt gediscussieerd zijn vooropkomst, gescheiden legering te velde en op de kazerne, de fysieke eisen, de psychologische testen en de op het

[5] De twee anderen waren van de landmacht; Coby van Soeren (later Intendance) en Hanneke Kools.
[6] Zo worden in de jaren '80 op last van de Bevelhebber der Landstrijdkrachten (BLS lgen Graaff) tijdelijk nog verplichte 'integratielessen' gegeven aan cursisten op de Hogere Krijgsschool (HKS) om toekomstige commandanten handvatten te bieden.

mannenlichaam ontworpen persoonlijke standaarduitrusting (PSU). Om de integratie te bespoedigen en jonge vrouwen de kans te geven te 'snuffelen' aan de KL als werkgever, start het project Kort Contract Vrouwen (KCV), waarbij de jongedames voor tweemaal de dienstplichtperiode plus eenmaal de opleidingsperiode worden gecontracteerd. Het betreft een beroepsverbintenis met premie. De doorstroom naar een echt BOT-contract vindt echter zelden plaats.

Afbeelding: SMO-jaar OCOSD (1989), Parcours Militair vrouwen 1989, met onder de balk helemaal rechts Marianne Zeldenrust en 2e van rechts Angelique Rutten (thans lkol B&T Everaarts-Rutten).

De inwerkingtreding van het VN-'Verdrag inzake de uitbanning van alle vormen van discriminatie van vrouwen'[7] in 1981 betekent een rechtspositionele stap vooruit. Dit leidt in 1983 tot wijziging van het Algemeen Militair Ambtenaren Reglement (AMAR). Vrouwelijke militairen krijgen nu ook reserveplicht opgelegd. In 1990 volgt de invoering van het recht op herintreding voor vrouwen, alsmede beperkte mogelijkheden voor deeltijdarbeid en onbetaald ouderschapsverlof (voor mannen en vrouwen) gedurende zes maanden. Ook wordt een begin gemaakt met kinderopvang buiten Defensie. Deze regeling geldt echter vooralsnog alleen in Nederland. Zo kan het gebeuren dat een jonge militaire moeder (een regimentscollega) in Seedorf naast haar bureau de box heeft staan met baby/peuter. Uiteindelijk is ook hier kinderopvang geregeld.

In 1991 is de invoering van een Regeling voor werk- en rusttijden rond zwangerschap en bevalling (naast het recht op zwangerschaps- en bevallingsverlof).

De weg tot succes en integratie ligt meer en meer open. In 1987 wordt Manja Blok de eerste vrouwelijke operationele F-16 vlieger ter wereld. De sluipgang richting de manoeuvre komt dichterbij als in 1989 tlnt I.M. van Megen de eerste vrouw is die bij de Artillerie de functie krijgt van voorwaartse waarnemer en in datzelfde jaar (7 juli 1989) kapitein H.C.M. Snellen de eerste vrouwelijke batterijcommandant wordt bij de Artillerie (C-Ststbt 101 Veldartilleriegroep). In 1989 is de manoeuvre-barrière definitief geslecht als Helga Meindertsma de eerste vrouwelijke officier bij de Infanterie wordt. Op 22 mei 1992 gevolgd door sergeant der eerste klasse INT Claudy Bimbergen (thans Madorf-Bimbergen), de eerste vrouw met een rode baret (voltooien van de allereerste opleiding tot luchtmobiel militair). Ze krijgt haar rode baret uit handen van de toenmalige Bevelhebber der Landstrijdkrachten (BLS; luitenant-generaal M.J. Wilmink). In 1993 zien we de eerste

[7] *Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women*' afgekort CEDAW, getekend 1979 en inwerkingtredend in 1981.

vrouwelijke soldaat bij een logistieke eenheid in het buitenland, namelijk soldaat KCV Desiree Fransen, chauffeur klasse III bij het Gemengd Bevoorradings- en Dienstenpeloton bij 41 Bevoorradingscompagnie Pantserbrigade in Seedorf.

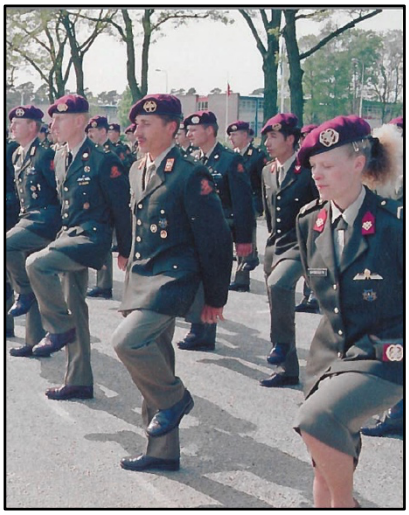

Afbeeldingen: Manja Blok (F16), kap Henny Snellen (Art) en Claudy Bimbergen (INT).

In 1996 wordt de opkomstplicht voor dienstplichtigen opgeschort en ontstaat er een grote vraag naar beroepsmilitairen. De politieke top van Defensie ziet in de instroom van vrouwelijke militairen een oplossing voor het ontstane vullingsprobleem.

In 1999 begint Ellen de Jonge [foto links] als eerste vrouw aan de algemene militaire opleiding om soldaat schutter te worden op een gevechtstank (Leopard 2A5). Ze werd vervolgens lader, tankcommandant, pelotonscommandant en plaatsvervangend eskadronscommandant bij 42 Tankbataljon. Als Pelotonscommandant wint ze als eerste vrouw met haar peloton de prestigieuze Bult Francis Cup.

Vanaf januari 2018 neemt Maroesjka Neutel als eerste vrouw deel aan de opleiding tot marinier. Door blessures moet ze helaas stoppen.

In 2000 wordt VN-Resolutie 1325 aanvaard; ‘Vrouwen, Vrede en veiligheid’. Deze resolutie roept de lidstaten op om vrouwen actief te laten participeren in de planning, voorbereiding, besluitvorming en uitvoering van vredesoperaties. De resolutie wijst hierbij vooral op de voordelen die divers samengestelde teams kunnen bieden, zoals betere prestaties door complementair handelen en demping van excessief gedrag.

En zo komen we op het vlak waar onze vrouwelijke militaire collega’s zich definitief op de kaart zullen gaan zetten; expeditionaire inzet.

Hoofdstuk 4 Expeditionaire inzet als norm

Bronnen:
Vereniging Vrouwelijke Militairen Koninklijke Landmacht, 50 jaar vrouw in de Koninklijke landmacht 1944-1994, 1994.
Esther Bootsma, Kijk niet weg. De missie van generaal Patrick Cammaert, 2019.
Johan Kroes, Vrouwen in de frontlinie, van Tweede Wereldoorlog tot coronacrisis, 2020.

Zoals we hiervoor hebben gezien, is de inzet van vrouwen binnen de krijgsmacht al eeuwen oud. De geformaliseerde inzet van vrouwelijke militairen in de Nederlandse krijgsmacht stamt uit de Tweede Wereldoorlog (1943-1944) en heeft zich vanaf de diverse Vrouwenhulpkorpsen via de drie Vrouwenafdelingen (MARVA, MILVA en LUVA) binnen een halve eeuw ontwikkeld tot een volwaardige en gelijkwaardige positionering van vrouwen binnen de krijgsmacht. Met de Val van de Muur (1989) en het einde van de Koude Oorlog (1991) wordt ook Nederland gedwongen om zich te herbezinnen op het bestaansrecht van haar krijgsmacht. In korte tijd verschijnen twee defensienota's en de focus schuift radicaal van het *major combat*-scenario naar vredesoperaties / crisisbeheersingsoperaties (initieel zelfs bij voorkeur onder VN-vlag). Naast de enorme impact op taak, organisatie en werkwijze, heeft dit alles ook onbedoeld een grote impact op de vrouwen binnen de krijgsmacht. Er moet snel een beroepsleger komen en de luxe van een welhaast onuitputtelijke bron van dienstplichtigen, slaat om naar het actief moeten werven van schaarse jonge mannen en vrouwen binnen de Nederlandse arbeidsmarkt. Niet alleen heeft dat invloed op de instroom van officieren en onderofficieren, maar al snel vervallen alle bijzondere constructies (zoals TS, KVV en KCV) en worden vrouwen 'normaal' ingebed in de organisatie en worden ze ook geplaatst en ingezet. Het einde van de Koude Oorlog leidt ertoe dat we vanaf 1992 vrouwelijke militairen in aanzienlijke aantallen tijdens missies ingezet zien worden. Waarbij de logistieke collega's qua aantallen de boventoon voeren.

Afbeelding: tijd kap MA Inge Huijs als Commandant *Mission Team* in Afghanistan, provincie Uruzgan, tijdens een sociale patrouille in Tarin Kowt city, 2008.

Voor die tijd was de inzet van vrouwelijke militairen bij missies nog beperkt gebleven, zoals in juni 1982 als voor de eerste maal vrouwelijke militairen worden opgenomen in het NL-detachement *Multinational Forces and Observers* (MFO) in de Sinaï. In 1991 nemen vier vrouwelijke militairen van de geneeskundige dienst in het kader van de Golfoorlog[8] deel aan *Operation Desert Shield/Desert Storm*. Als gevolg van deze oorlog ontstaat o.a. een enorme vluchtelingenstroom (van voornamelijk Koerden) richting Noord-Irak. Nederland stuurt in het kader van *Operation Provide Comfort* 11 Genie Noodhulpbataljon, waarvan ook sergeant I GnkTr Astrid van de Vegte-Zwanenburg en sergeant (INT) Angelique Brosky deel uitmaakten. In 1992 is korporaal I AAT Monique Vos (destijds werkzaam bij het Regionaal Verkeers en Vervoers Commando West te Den Haag) uitgezonden naar Cambodja (UNTAC[9]) als lid van de *Movement Control Unit* (MCU). Ze werkt op het vliegveld van Phnom Penh. In 1993 zien we daar ook kapitein Saskia Ubels.

Met de oorlog in het voormalig Joegoslavië breekt de dam van vrouwen die expeditionair worden ingezet, want met de start van de missie UNPROFOR gaat Nederland vanaf 1992 grote aantallen troepen leveren voor een vredesmissie en alle wapens en dienstvakken komen ruim aan bod. Het verbindingsbataljon wordt als eerste KL-eenheid ingezet. De regimentsprimeur voor deze missie ligt bij elnt AAT Hilma Hollander-Schaap (zie afbeelding), die als treincommandant van een detachement van 50 militairen en al het materieel van het *1(NL) UN Signal Battalion* het geheel vervoerd naar Zagreb. Bij de eerste rotatie van het 1(NL/BE) VN TBat (rotatie T1; nov 1992) zit ook elnt AAT Veronique Hoevenaar als eerste vrouwelijke PC van Tpel Acie. Bij rotatie T2 zit als een van de PCn Marlous Janssen. Sgt I Claudy Bimbergen (Intendance; eerste vrouw met een rode baret) maakt iets later deel uit van Dutchbat I.

Dat volledige integratie ook haar negatieve kanten heeft, kunnen we zien op het monument van het Regiment B&T op het Logistieke Ereplein te Soesterberg. De eerste naam tussen alle gesneuvelden van een vrouw is die van korporaal der eerste klasse C.P. (Petrie) Crijns[10]. Overleden op 18 februari 1993 (22 jaar) ten gevolge van een tragisch ongeval tijdens een konvooi in de omgeving van Kladanj – voormalig Joegoslavië.

De inzet van Dutchbat in en rond Srebrenica leidt op 11 juli 1995 tot de eerste gevechtsactie van een Nederlands vliegtuig sinds de Tweede Wereldoorlog. F-16 vliegster Manja Blok gooit samen met haar *wingman* vier ongeleide MK82-bommen op de Servische troepen die de Nederlandse compound bij Potocari (Srebrenica) bedreigen. Het mag niet baten, maar ze schrijft wel geschiedenis.

---

[8] Velen noemen dit de Eerste Golfoorlog, maar die was eigenlijk in de jaren daarvoor gaande tussen Irak en Iran, waarmee deze (door de Amerikanen *Gulf War* genoemd) eigenlijk de Tweede Golfoorlog was. In 2003 zou er nog een volgen.

[9] UNTAC: *United Nations Transitional Authority*.

[10] Petrie Crijns was van het Korps Militaire Administratie, werkte bij het Bevopel 135 Hrstcie (TD eenheid) en was op missie met een AAT-Bataljon. Dienstvak van de Logistiek *avant la lettre*.

In de periode 1989-2000 worden vrouwelijke militairen expeditionair ingezet, onder meer in Namibië (KMar), de Golfregio, Irak/Turkije, Cambodja en voormalig Joegoslavië. Na 2000 (en zeker na 9-11) volgen nog inmiddels bekende inzetgebieden zoals Ethiopië/Eritrea, Afghanistan, Irak, Mali, Oekraïne (MH17), Centraal Afrika, Somalië en Jordanië. En deze lijst is zeker niet compleet.

Dat vrouwelijke militairen meerwaarde hebben, is de mannelijke collega's al decennialang duidelijk. Maar dat het bij sommigen wat langer duurt om dit te beseffen ligt misschien ook aan de bedrijfscultuur bij sommige eenheden. Zo erkent generaal-majoor bd KMARNS Patrick Cammaert in het boek dat Esther Bootsma over hem schreef o.a.: "In de loop van de jaren ben ik gaan inzien dat vrouwen uiteindelijk een veel krachtiger wapen zijn om mensen bij elkaar te krijgen dan mannen." Bij zijn eerste missie in 1992 weigert hij nog pertinent een vrouw mee te nemen (maar hij moet haar toch meenemen). De omslag voor hem komt in Congo. Na zijn VN-periode als speciale afgezant van Kofi Annan zet hij als bd-er zelfs in 2015 een speciale cursus op voor vrouwelijke officieren; de *United Nations Female Officers Course* (UNFMOC). Vrouwelijke blauwhelmen kunnen volgens Cammaert namelijk beter praten met vrouwelijke slachtoffers en ooggetuigen. Een VN-missie kan dus op die manier ook veel meer inlichtingen inwinnen, bijvoorbeeld over activiteiten van rebellen. Bovendien zijn vrouwen volgens hem beter in het wegnemen van spanningen dan mannen.

Waarvan acte.

Dat blijkt o.a. bij de langdurige en grootschalige inzet van Nederlandse militairen in Afghanistan, zeker in de periode dat de *Task Force Uruzgan* (TFU) veelvuldig patrouilles moest uitvoeren buiten de compound. De *Battle Group* en andere TFU-elementen kwamen er al snel achter dat het wenselijk was om vrouwelijke militairen mee te nemen op patrouille. Zowel vanwege het hierboven geschetste voordeel, maar zeker ook als quala's moesten worden doorzocht waar vrouwen (mogelijk) aanwezig waren (zie foto met sm B&T Angelique Brosky).

Afbeeldingen: Ikol B&T Hilma Schaap (deel uitmakend van NTM-A) tijdens een patrouillebriefing (links vooraan) en tijdens de diploma-uitreiking aan Afghaanse vrouwelijke politie-agenten, 2011.

Intussen vordert de integratie van vrouwen gestaag, ook al neemt het aantal de afgelopen jaren niet echt toe. Het percentage vrouwelijke militairen schommelt al jaren tussen de 10-12%[11]. Inmiddels geldt ook de dienstplicht voor vrouwen (al is de opkomstplicht al decennia opgeschort).

Voor de militairen binnen de krijgsmachtdelen en zeker binnen de landmacht is een vrouw in uniform inmiddels een alledaags gezicht en vrouwen in commandantenfuncties vallen, zeker binnen de logistiek, niet meer op. Voor de buitenwacht zijn met name de benoemingen van vrouwelijke vlag- en opperofficieren nog uitzonderlijk.

Inmiddels staat de teller op negen vrouwelijke generaals[12]. Als dit al ophef veroorzaakt binnen de gelederen, dan betreft het een benoeming die als oneerlijk en/of oneigenlijk wordt gezien. Dit laatste speelt bij de benoeming van Hillie Beentjes (tot haar benoeming als burgermedewerker werkzaam als Directeur Planning & Control) tot eerste vrouwelijke generaal bij de Koninklijke Marechaussee in 2014. Een inschattingsfout van enorme omvang.

Dat het tegendeel gemeengoed is geworden, blijkt sinds de benoeming van Leanne van den Hoek tot de eerste vrouwelijke generaal binnen de krijgsmacht (2005) en diverse navolgers. En dat begin 2020 de aanstelling van de eerste twee vrouwen bij de Onderzeedienst ruimschoots de krant haalt is begrijpelijk. Maar, ophef levert het binnen de krijgsmacht zeker niet op.

[11] In 2020 was het percentage vrouwen bij defensie 15,2% en het percentage vrouwelijke militairen 10,7% (Bron: Jaarverslag Defensie 2020).

[12] 2005: Leanne van den Hoek (landmacht); 2007: Madelein Spit (luchtmacht); 2014: Hillie Beentjes (KMar; horizontaal ingestroomd); 2018: Elanor Boekholt-O'Sullivan (luchtmacht; in 2022 eerste vrouw als luitenant-generaal); 2019: Jeanette Morang (Marine); 2020: Saskia Siemensma (luchtmacht); 2021: Nicole de Wolf-Fabricius (landmacht; B&T); 2022: Ellen Meeuwsen-Scholen (luchtmacht); 2022; Manon Molenaar (KMar).

De groei naar vanzelfsprekendheid was een “*long and winding road*” zou Paul McCartney zeggen, maar de mannelijke collega’s hebben in de praktijk (kazerne en vooral tijdens missies) gezien dat vrouwen een vanzelfsprekendheid zijn geworden, waar ze niet meer omheen kunnen en willen. De integratie is nu echt geschiedenis.

Afbeelding: 10 oktober 2019: Maj B&T Inge Gielens wordt C-110 Tcie.

Afbeelding: Commando-overdracht *Logistic Support Detachement* 10 (LSD 10; maj Yvon Spel) naar LSD 11 (maj Belinda van den Berg), Afghanistan, Tarin Kowt, Kamp Holland, december 2009.

Slotwoord van de schrijver

De jaren dat de integratie van vrouwen binnen de krijgsmacht vorm kreeg was het vooral heel erg wennen, met name voor de leidinggevenden en soms ook voor de collega's. Zo herinner ik me nog dat bij 102 Aanvullingsplaatsbataljon te Ermelo luitenant KVV Ria van der Werf geplaatst werd. Toen de officieren van het bataljon haar na de dienst introduceerden in de officiersmess, leek het wel aapjes kijken. Het "wennen" ging van regelrechte tegenwerking tot heel goedbedoelde maatregelen, die lang niet altijd door de vrouwen op prijs werden gesteld. Zo kan ik me nog een IP-bivak herinneren (1986; Kadercie OCInt) waarbij de enige vrouwelijke militair (jawel één meisje) tijdens het bivak helemaal alleen in een grote boogtent werd gelegd; koud en zielig alleen. Na het bivak werd ze gelegerd in Onderofficiershotel De Heul, ver van alle mannen vandaan. Zij vond die aparte status begrijpelijkerwijs maar niks en kwam altijd te laat (door de fysieke afstand, maar vaak ook omdat de klasse-oudste was vergeten haar te waarschuwen). Of eerder eind 1981 als OCOSD-leerlinge vaandrig Hilde Heemskerk tijdens de oefening *Clover Fortune* drie weken lang in haar eentje in een lekkende boogtent mag slapen. Maar met vallen en opstaan bereikten vrouwen één voor één posities die nog niet eerder door vrouwen waren ingenomen.

Tijdens het schrijven van de update van deze publicatie is Nicole de Wolf-Fabricius (B&T) alweer anderhalf jaar brigadegeneraal. Inmiddels staat de teller op negen vrouwelijke generaals binnen de krijgsmacht. De combinatie van vrouw en benoeming tot generaal leidt niet meer tot landelijke ophef en voorpaginanieuws. En ik vind dat een goede ontwikkeling. Niet alleen geeft dit aan dat 'het nieuwtje' eraf is voor de van dagkoersen aan elkaar hangende media, maar het geeft wellicht vooral aan dat het normaal is geworden dat vrouwen ook doordringen tot de allerhoogste rangen (we hebben inmiddels een luitenant-generaal bij de luchtmacht). Het wachten is op de eerste benoeming van een vrouw tot commandant van een operationeel commando (het vereist niet veel fantasie om de kans het grootste te achten bij de luchtmacht). In mijn ogen veel belangrijker is dat door de rangen heen de aanwezigheid van vrouwen in uniform door de meeste Nederlandse militairen tegenwoordig als een normaal verschijnsel wordt ervaren; al of niet in een leidinggevende functie. Zelfs bij de Onderzeedienst zien we nu vrouwen.

Deze publicatie draagt niet voor niets als subtitel: De onstuitbare groei naar vanzelfsprekendheid. Want, ik meen te mogen zeggen dat we dit stadium hebben bereikt. Zeker binnen de logistiek, hoewel de TD nog wel een tandje erbij mag doen. In mijn optiek is de tijd dan ook rijp dat we als regiment dus ook mee gaan maken dat we een vrouwelijke RC en RA gaan begroeten. Geschikte kandidaten zijn er zeker.

Wie durft?

Willy Engelmann

N.B.:

Vergeet u niet de drie bijlages door te nemen. Ze maken een integraal deel uit van deze publicatie.

Bronvermelding

Drs. J.A.M. Janssen, Cantinezorg in het Nederlandse leger voor de Tweede Wereldoorlog. Enkele fragmenten uit de voorgeschiedenis van de CADI, ’s-Gravenhage, Sectie Geschiedenis Koninklijke landmacht, 1982.

Drs. G.J. Knippers, VK-KNIL - Het Vrouwenkorps van het Koninklijk Nederlands-Indisch Leger, Utrecht, 1985.

T.Y. Hobma-Glastra, Bandjir. Een Indische kroniek 1935-1950, uitgeverij Lunet, Naarden, 1988.

Vereniging Vrouwelijke Militairen Koninklijke Landmacht, 50 jaar vrouw in de Koninklijke landmacht 1944-1994, 1994.

Prof. Dr. H. Roos (red.), Van marketentster tot logistiek netwerk. De militaire logistiek door de eeuwen heen, Boom, Amsterdam, 2002.

Drs. S. Kruyswijk-van Thiel, Vrouwenkorpsen van het voormalig Koninklijk-Nederlands-Indisch Leger 1943-1950. Motivatie en beeldvorming, Amstelveen, 2003.

Herman Roozenbeek (redactie), In dienst van de troep. Bevoorrading en transport bij de Koninklijke Landmacht, Boom, Amsterdam, 2008.

Jolanda Bosch: ‘Vrouwelijke militairen vaak buiten beeld’, zoals opgenomen in: Franklin van der Pols en Jaap Willems (samenstelling), Voorwaarts! Mars! Militaire musea in de samenleving, Uitgave bij het 100-jarig bestaan van het Legermuseum, 2013.

P.D.R.M. IJntema, Cantinedienst (CADI). Al 75 jaar een force multiplier, Bureau Geschiedschrijving Regiment Bevoorradings- en Transporttroepen (BGB&T), september 2017.

Esther Bootsma, Kijk niet weg. De missie van generaal Patrick Cammaert, Atlas Contact, Amsterdam/Antwerpen 2019.

M.A. Blok, Regimentsadjudant, ‘Marketentster bij de B&T’, Veterans B&T, juni 2020.

Johan Kroes, Vrouwen in de frontlinie, van Tweede Wereldoorlog tot coronacrisis, Lux uitgeverij, 2020

Vademecum Regiment B&T, versie 2020.

Bijlage A: Tijdlijn wegbereiders / plafond-doorbrekers / primeurs vrouwen binnen het regiment B&T (en haar stamregimenten)

De logistieke regimenten en korps waren en zijn een voorloper geweest op het gebied van de integratie van vrouwen binnen de krijgsmacht. In de beginjaren (1944 - 1970) lag de nadruk vooral op (het takenpakket van) de Militaire Administratie en de Geneeskundige Troepen, maar daarna sluiten zeker ook onze twee stamregimenten (AAT en INT) goed bij. Dat werd voor de buitenwacht heel tastbaar toen in 2001 de eerste vrouwelijke bataljonscommandant werd aangesteld en in 2005 de eerste vrouwelijke generaal binnen de krijgsmacht. Maar, het Regiment B&T kent nog veel meer vrouwen, die een primeur op hun naam hadden en hebben. Zowel bij de stamregimenten als bij het huidige regiment B&T.

Dit overzicht (dat pas begint in 1979) pretendeert niet volledig te zijn.

- 1979: **Annelies Wijkmans** (landmacht, MILVA, Intendance) Annelies Wijkmans de eerste vrouwelijke officier die met UNIFIL op missie gaat naar Libanon.
- 1980: **Kapitein MILVA Y.E. (Yvonne) Mullender** kan zich na het volgen van de Specialistische Militaire Opleiding (SMO) bij het Opleidingscentrum AAT te Tilburg de eerste “echte” vrouwelijke AAT-officier noemen. Ze was de eerste vrouwelijke commandant van een Territoriale Verkeers- en Vervoerscompagnie, namelijk TVVC West te Den Haag.
- Juli 1980: **Sgt I AAT C.D.M. van Attekum** (vm. MILVA) eerste vrouw die na het succesvol volgen van zowel de Hogere Onderofficiersopleiding als de vaktechnische opleiding bij haar bevordering tot sergeant-majoor de felbegeerde “instructeurskroontjes” mag dragen.
- 1980-1981: **Els Dekker** en **Mandy Baltzer** volgen als eerste vrouwen de Dienstvaktechnische Opleiding (DTO) tot onderofficier Intendance aan het OCInt.
- 31 december 1980: Korporaal Technisch Specialist **Joke Gorter** slaagt voor de cursus en wordt de eerste vrouwelijke rij- en onderhoudsinstructeur Militaire Motorvoertuigen (ROIMM).

- 1982: de eerste regulier ingestroomd en opgeleide vrouwen voltooien hun officiersopleiding aan het Opleidingscentrum voor Officieren Speciale Diensten (OCOSD). Bij de AAT is dit **Ingrid Leenders**. Bij de Intendance zijn dit tlnt **Coby van Soeren** en tlnt **Hilde Heemskerk** (thans Broeks-Heemskerk). Ook bij de MA gebeurt dit in hetzelfde jaar.
- 1982: Eerste vrouwelijke cadet bestemd voor de AAT start op de KMA (**Bea ten Hagen**).
- 1987: Eerste regulier ingestroomde vrouw bij de AAT voltooid de opleiding aan de KMA (Tlnt **Esa van Orsoy de Flines**).
- 1987: Smi AAT **Wilmy Koch** eerste CSM van de ROEK-cie (Reserve Officieren en Kader) van het OCAAT (1987-begin 1989); Aleide Hardenbol eerste vrouwelijke CC.
- 1988: grootste lichting vrouwelijke cadetten voor de KL tot dan toe. Nooit eerder voltooide zoveel vrouwen de opleiding aan de KMA succesvol (begonnen met 9 vrouwen voor de KL, waarvan er 8 de opleiding hebben voltooid; 3 x AAT, 3 x INT).
- 1989: Smi AAT **Wilmy Koch** eerste CSM Ststvzgcie Rijschool Venlo; eind januari 1989 tot eind 1994. Maar, voor het grootste deel was zij waarnemend compagnieadjudant van verschillende rijinstructiecompagnieën van de Rijschool Venlo.
- 1990: Sgt AAT **Jolanda Sevriens** (thans van Ostaden-Sevriens) wordt de eerst vrouwelijke instructeur berging rupsvoertuigen.
- April 1990: Kap Intendance **Leanne van den Hoek** wordt C-139 Munavplcie; de eerste vrouwelijke CC van een parate landmachteenheid.
- 1991: Tlnt Intendance **Marianne Zeldenrust** opteert om te worden omgeschoold tot officier bij de Infanterie. In 1991 slaagt zij voor de opleiding en wordt geplaatst als PC bij de B-cie 41 Pantserinfanteriebataljon. Als elnt is zij ook de eerste vrouwelijke C-Vaandelwacht.
- 22 mei 1992: sergeant der eerste klasse Intendance **Claudy Bimbergen** (thans Madorf-Bimbergen) is de eerste vrouw met een rode baret (voltooien opleiding tot luchtmobiel militair).
- Nov 1992: Elnt AAT **Veronique Hoevenaar** PC Tpel 1(NL/BE)VN Tbat eerste vrouwelijke pelotonscommandant tijdens expeditionaire inzet.
- 1993: Cadet **Belinda van den Berg** wordt eerste vrouwelijke lid van de Senaat van de KMA.
- 1993-1995: Kapitein **Hilma Schaap** eerste vrouwelijke S4 van een logistiek bataljon (105 Tbat/200 B&Tbat).
- 1994: Smi AAT **Wilmy Koch** eerste vrouwelijke CSM binnen de krijgsmacht, die CSM wordt tijdens operationele inzet; eind juni tot eind december 1994 CSM Ststcie 1(NL/BE) VN Tbat in Busovaca, voormalig Joegoslavië.
- 1994: Cadet **Belinda van den Berg** wordt eerste vrouwelijke voorzitter van de Senaat van de KMA.
- 1995-1998: kapitein **Hilma Schaap** 2 x wnd S4 bij een niet-logistiek bataljon (11 Afdra).
- 1998-2000: Maj Hilma Schaap C-210 BOScie, met drie vrouwelijke pelotonscommandanten, tlnt **Anita Prins**, tlnt **Els Polkerman** en tlnt **Ilse Verdiesen**.
- Juli 1999-jan 2000: Maj **Hilma Schaap** als C-B&TCie/SFOR 6/7 de eerste vrouwelijke commandant van een uitzendeenheid.
- Augustus 2000: Kapitein **Yvon Spel** tweede vrouwelijke S4 van een logistiek bataljon (200 Bevotbat).
- 2001: Lkol **Leanne van den Hoek** wordt de eerste vrouwelijke bataljonscommandant bij de landmacht (200 Bevotbat).
- 2001: Tlnt **Nienke van Walbeek** eerste vrouwelijke Regimentsjongste officier (i.v.m. uitzending grotendeels waargenomen door tlnt Nout de Wit).

- November 2004: Majoor **Marianne Hagoort-Reindersma** wordt C-NSE ter ondersteuning van SFIR 5 in Irak (As Samawah). Zij is de tweede vrouwelijke commandant van een 'uitzendeenheid' boven pelotonsniveau tijdens expeditionaire inzet.
- 2005: **Sgt Ester de Bruijn** eerste vrouwelijke Regimentssergeant.
- 1 november 2005: **Leanne van den Hoek** wordt de eerste vrouwelijke generaal binnen de krijgsmacht.
- 2007: Brigadegeneraal **Leanne van den Hoek** wordt de eerste Nederlandse vrouwelijke C-ContCo (*Kandahar Airfield* Afghanistan).
- 1 januari 2008: Smi **Coby van Meurs** eerste vrouwelijke CSM van een parate eenheid (120 Tcie).
- 14 mei 2008: Maj **Nicole de Wolf-Fabricius** eerste vrouwelijke commandant van 11 Bevocie AASLT. Ze is daarmee de eerste vrouwelijke rode baret dragende, die het commando voert over een compagnie van deze brigade.
- Nov 2008 – jun 2012: Lkol **Hilma Schaap** hfd Sie G4 OOCL, vermoedelijk eerste vrouwelijke G4 van een eenheid op brigadeniveau tvs grootste CLAS-eenheid.
- 1 december 2011: Majoor **Yvon Spel** wordt eerste vrouwelijke adjudant van C-LAS (lgen de Kruif).
- 17 juni 2013: Majoor **Yvon Spel** eerste vrouwelijke S3 van een logistiek bataljon (100 Bevotbat)[13].
- 2015: Soldaat **Sanne van Deursen** (230 Clcie) eerste vrouwelijke Regimentssoldaat van het Jaar (Legpenninghouder).
- 14 oktober 2016: Aooi **Maria Janssen Steenberg**; tijdens de functieoverdracht van RA RB&T de eerste vrouwelijke vaandeldrager binnen de krijgsmacht.
- 16 juli 2018: **Angelique Brosky** eerste vrouwelijke Compagnieadjudant (CA bij 13 Ststcie Ltbrig). Eerste vrouwelijke CA binnen het regiment B&T, maar niet binnen de landmacht. Op 1 mei 2020 wordt ze ook de eerste vrouwelijke instructeur op de SVVO KMS.
- 31 januari 2018: Aooi **Maria Janssen Steenberg**; eerste vrouwelijke stafadjudant binnen het CLAS.
- 2018: Korporaal **Anne Brouns** van 230 Clcie eerste vrouwelijke Regimentskorporaal van het Jaar (Legpenninghouder).
- 1 april 2021: Kol B&T **Nicole de Wolf-Fabricius** (foto) wordt bevorderd tot brigadegeneraal.
- Per 10 december 2021 is adj **Angélique Brosky** de tweede vrouwelijke stafadjudant (en ook nu weer een B&T-ster).
- Per 1 februari 2022 is lkol **Hilma Schaap** de eerste vrouwelijke plv C/CS OTCLog.

[13] Hierbij moet wel vermeld worden dat van maart tot december 2001 bij 400 Gnkbat Diana Verweij (GNK) de functie van S3 heeft waargenomen (periode inzet i.h.k.v. de varkenspest).

Bijlage B: Enkele bijzondere portretten

1. Luitenant-kolonel b.d. E. (Emma) Staf (in dienst; 1954-1989)

Emma Staf (roepnaam Emmy) wordt als soldaat I / korporaal MILVA geplaatst bij het Departement ter Beproeving van voertuigen. Ze assisteert als jonge MILVA tijdens de vele (vaak) buitenlandse trips bij het onderdak brengen van de teams en het vastleggen van de resultaten; zowel op papier als film. Ze beschikt daartoe over een daartoe ingerichte Volkswagen combi, voorzien van radio, bandrecorder en schrijfmachine.

Na het volgen van de officiersopleiding (MILVA Lua) is ze sinds de jaren 60 al werkzaam in het logistieke veld. Nadat ze de S4-cursus heeft gevolgd (1960-1961) wordt ze Hoofd sie 4 Staf OAAD[14] MILVA. In 1965 komt ze te werken bij de Inspectie der Intendance. Daar werkt ze aan meerdere projecten voor de invoering van nieuw materieel, van keukenwagens en inrichting van cafetaria-eetzalen tot munitiedraagvesten en lijkenzakken. Verder is ze o.a. werkzaam als kwaliteitszorgfunctionaris bij de Directie Materieel Koninklijke landmacht (DMKL), sector kleding en uitrusting. Emma Staf was gediplomeerd kwaliteitsanalist, gecertifieerd door de kwaliteitsdienst voor de Industrie. Vanaf 1979 is ze werkzaam bij de Afdeling Operatien/Sectie NBC als projectofficier voor een nieuw type gasmasker.

Per 1 januari 1982 wordt ze benoemd tot Hoofd Sectie Vrouwelijke Militairen van de landmachtstaf in de rang van luitenant-kolonel (1-5-1983 t/m 1-5-1989). In deze functie begeleidde ze o.a. de eerste vrouwen die naar de KMA gingen. Andere dossiers die zij in deze functie heeft behandeld zijn o.a. de vooropkomst, gescheiden legering te velde en op de kazerne, de fysieke eisen, de psychologische testen en de op het mannenlichaam ontworpen persoonlijke standaarduitrusting (PSU).

Daarnaast is ze meer dan 30 jaar voorzitter van de Vereniging Vrouwelijke Militairen KL en betrokken bij de organisatie van vele reünies. Mw. Staf schrijft ook een boek: ’50 jaar vrouw in de Koninklijke Landmacht’ en zit jarenlang in de redactie van het vakblad ‘Contact’.

Op 29 april 1988 wordt ze benoemd tot Officier in de Orde van Oranje-Nassau (met de zwaarden). Overste Staf neemt afscheid op 25 april 1989. Op 1 mei 1989 wordt ze opgevolgd door (de dan nog) majoor INT A.E.M. (Annelies) Wijkmans.

[14] OAAD = Onder Afdeling Algemene Dienst

Tijdens een reünie op 25 april 2019 wordt hét gezicht van de landmachtvrouwen, de inmiddels 85-jarige lkol bd INT Emma Staf door P-CDS lgen Wijnen onderscheiden met het Ereteken voor Verdienste.

Noot:

Emmy is de dochter van Kees (Cornelis) Staf, minister van Oorlog en Marine in vier kabinetten (3 x Drees en 1x Beel), in de periode 1951 t/m 1959. Minister Staf wordt o.a. genoemd in het laatst uitgekomen boek over de gravendienst/BID KL; 'Vermist is erger dan dood'.

Dankzij Emmy Staf en de hierna vermelde Annelies Wijkmans, die vanuit de Vereniging Vrouwelijke Militairen KL (respectievelijk voorzitter en secretaris), ook verantwoordelijk waren voor de Historische Collectie van de MILVA, is deze collectie na het sluiten van de Elias Beekman Kazerne, in Soesterberg gekomen bij de HCRB&T. De MILVA-Collectie was eerder ondergebracht bij de Historische Collectie van de Verbindingsdienst.

2. Luitenant-kolonel b.d. A.E.M. (Annelies) Wijkmans (in dienst; 1967-1997)

Op 11 september 1967 treedt Annelies Wijkmans in dienst bij de MILVA. Met haar diploma Lerares N XII (voeding en textiel) op zak wordt zij na het volgen van de basis- en officiersopleiding in de functie van voedingsadviseuze achtereenvolgens geplaatst bij de Materieelvoorzieningsafdeling 7 (levensmiddelen, benzine, olie en smeermiddelen) van de Directie Materieel KL (DMKL) en het Nationaal Territoriaal Commando (NTC). In de jaren '78-'79 volgt een functie als officier toegevoegd op de Sectie Plannen van het Opleidingscentrum Intendance (OCInt), waarbij ze ook enkele keren wordt 'uitgeleend' aan de Koksschool[15] (in Leiden en daarna in Haarlem).

Tijdelijk majoor MILVA Annelies Wijkmans is in 1979 de eerste vrouwelijke officier die (op eigen verzoek) met UNIFIL op missie gaat naar Libanon in de functie van voedingsofficier. De Nederlandse deelname aan UNIFIL start met een eenheid ter grootte van een bataljon, 'Dutchbatt', bestaande uit ca. 800 militairen. Op 10 maart 1979 vertrekt 'Dutchbatt' vanaf Schiphol naar Libanon met Wijkmans als enige en eerste vrouw. Zij maakt met nog zeven andere Nederlandse militairen deel uit van de UNIFIL-staf in Nakoera. Wijkmans is belast met de zorg voor de voeding van alle UNIFIL-detachementen. Dat het in Libanon "niet rustig en vredig" is, blijkt o.a. uit vergeldingsacties, bomaanslagen

[15] In 1978 gaat majoor MILVA Alie de Weerd met FLO en moet Annelies Wijkmans inspringen. Andere namen van Intendance-vrouwen, die daar zullen werken zijn b.v. Pauline Backbier, Els van Poppel en KVV-luitenant Ellen Hoekstra.

en beschietingen. Wijkmans heeft vanuit Nederland een engeltje meegenomen want in het UNIFIL-blaadje LITANI staat in het artikel '*Goodbye to Annelies'*:

"*Annelies was in Naqoura during the shooting incidents in the spring of 1979. Seconds after she reached the shelter, a grenade exploded just outside the entrance and sent her headlong to the floor. She got the sand and dirt out of her ears and understood at once that she had been very lucky to have taken cover in time. The shooting started again in the evening after she had gone to bed in her prefab at Medcoy. This time there was no chance to get to the shelter. She had to crawl under the bed and wait until it was all over*."

Wijkmans verblijft uiteindelijk negen maanden in Libanon en dient nog een tweede maal in dezelfde functie van september 1982 tot juli 1983. Behalve Wijkmans dienen na haar eerste tour nog andere Nederlandse vrouwelijke militairen bij UNIFIL.

Na terugkomst uit Libanon is de integratie van de vrouw in de krijgsmacht weer wat verder gevorderd. Zij volgt in 1980-1981 het SMO-jaar OCInt en in de jaren daarna de gebruikelijke A-cursus, de cursus Voortgezette Militaire Vorming (VMV) en tenslotte in 1988 de B-cursus. Ondertussen verblijft ze opnieuw in Libanon (1982-1983; weer als tijdelijk majoor) en wordt na terugkeer in 1983 de eerste vrouwelijke compagniescommandant (van de Kadercompagnie) op het OCInt in Bussum.

Na de 'verplichte' carrièreplaatsing vervult zij van 1984-1987 de functie van Hoofd Bureau Kl I / CADI van het Legerkorps Logistiek Commando (LLC). Daarop volgt een Haagse plaatsing op de Afdeling Personeel van de landmachtstaf als off toeg sie Algemene Personeelszaken.

In 1989 wordt ze aangesteld als Hoofd sectie Vrouwelijke Militairen bij de Directie Personeel in Den Haag (opvolgster Emmy Staf). Op 1 november 1990 volgt de bevordering tot luitenant-kolonel en vervult ze, naast vertrouwenspersoon voor vrouwelijke militairen van de Koninklijke Landmacht ook die functie voor de vrouwen bij de Koninklijke Marechaussee. In deze dubbelfunctie krijgt ze te maken met allerlei problemen. Denk aan seksuele intimidatie, het voortrekken van de vrouwen of de fysieke eisen. Ze staat in deze functie aan de basis van diverse regelingen waarmee de landmacht beter ingespeeld raakt op vrouwen.

"Het was een bijzondere tijd. Ik ben ook blij dat het gelukt is om een aantal regelingen te veranderen of in te stellen. Zo kregen we het voor elkaar om de fysieke eisen in drie niveaus op te delen, hebben we zwangerschapsverlof voor vrouwelijke militairen geregeld en buitenschoolse opvang opgezet. Altijd bleven we zoeken naar oplossingen voor problemen rondom de inzet van vrouwelijke militairen binnen de landmacht. Je hebt ze hard nodig. Vrouwen werken vaak nauwkeurig, kunnen goed luisteren en communiceren en hebben vaak veel taalgevoel. Gebruik die eigenschappen."

3. Bgen b.d. A.J. (Leanne) van den Hoek (in dienst; 1979-2016)

Leanne start in 1979 op de KMA (het tweede jaar dat vrouwen in opleiding komen op de KMA) en rondt in 1983 de opleiding succesvol af (studierichting Economie en Logistiek). Ze begint haar loopbaan als Pelotonscommandant bij 129 Munitieaanvullingsplaatscompagnie (129 Munavplcie) en wordt na zes maanden al plaatsvervanger van dezelfde eenheid. Vervolgens in 1985 C-Bevopel 12 Pantserinfanteriebataljon (12 PIB) om daarna (1988) haar eerste staffunctie te vervullen binnen de sectie 2/3 van 102 Aanvullingsplaatsbataljon (102 Avplbat). In 1990 CC bij 139 Munavplcie.

Als jonge kapitein volgt ze in 1992 de regulier voorgeschreven carrière- en selectiecursus Stafdienst. Ze krijgt (als eerste en dan enige vrouw) een aanbeveling om in 1993-1994 de cursus Hogere Militaire Vorming (HMV) te gaan volgen aan het Instituut Defensieleergangen (IDL). Ook hiervoor slaagt ze en ze is daarmee de eerste vrouw die een dergelijk HMV-brevet krijgt uitgereikt. Als eerste gebrevetteerde functie wordt ze S4 van 41 Lichte Brigade in Seedorf. Om daarna (op basis van een tijdens de HMV verdiende aanbeveling) twee jaar te gaan studeren aan de Duitse Hogere Krijgsschool, de *Heeres Führungsakademie*. Na deze tweede HMV-studie belandt ze voor het eerst op een Haagse staffunctie. Ze vervult twee functies binnen de Landmachtstaf.

In 2001 wordt Leanne van den Hoek de eerste vrouwelijke bataljonscommandant bij de landmacht[16] (200 Bevotbat) en verkrijgt daarmee landelijke bekendheid. Dat wordt, geheel tegen haar zin, nog eens herhaald als ze in november 2005 de primeur heeft om de eerste vrouwelijke generaal binnen de krijgsmacht te worden; in de functie van Directeur Personeelscommando van de landmacht (vanaf november 2005). Op eigen verzoek en na lang aandringen mag ze eindelijk ook op uitzending en wordt ze in 2007 de eerste vrouwelijke C-Contingentscommando in Afghanistan (ISAF-missie, standplaats *Kandahar Airfield*). Ook binnen het Regiment B&T en het Dienstvak van de Logistiek is zij een wegbereider geweest; eerste vrouwelijke Regimentsoudste en eerste vrouwelijke Dienstvakoudste.

Op 1 maart 2016 gaat Leanne van den Hoek met FLO.

[16] Dan wel enig equivalent binnen de krijgsmacht.

4. Mevrouw Hilda Hemmers-van Hilten (in dienst; 1991-2021)

Op 1 september 1991 begint de loopbaan van mw. Hemmers op het Opleidingscentrum Intendance (OCInt) als eerste medewerker voorschriften, reglementen en documenten. Begin 1994 volgt een korte plaatsing bij het Facilitair Bedrijf van het OCInt, maar op 1 mei 1995 wordt ze door C-OCInt, kol F.G. (Frans) van der Hooft, gevraagd om zijn secretaresse te worden. Onder de vele verantwoordelijkheden van C-OCInt viel destijds ook die van Regimentscommandant van het Dienstvak der Intendancetroepen. En zo begon de kennismaking met de wondere wereld van regimenten. In 1996 volgt alweer een reorganisatie (vorming OCLOG), waarbij ze wordt overgeplaatst naar de School Intendance / Aan- en Afvoertroepen (SIA) en daar als secretaresse van lkol Brouwer wederom als deeltaak het regiment erbij krijgt. En als extraatje ook het Comité Culinair Krijgsmacht (CCK). Na een uitstapje van wel 2,5 week buiten defensie, keert ze snel weer terug in een wereld die inmiddels zo vertrouwd is geworden. In 2000 wordt het OTCLog gevormd en gaat ze naadloos mee met de omvorming van de SIA naar de School Bevoorrading en Transport (SBT), ook als in 2005 het OTCLog verhuist naar Soesterberg.

Het OTCLog huisvest de vier logistieke korps/regimenten (MA, GnkTr, TTr en B&T) en de respectievelijke vier regimentscommandanten en vier regimentsadjudanten krijgen administratieve ondersteuning vanuit een nieuw gevormd Bureau Regimenten, met als enige administratieve kracht mw. Hemmers. Hierbij moet de lezer zich wel realiseren dat zij feitelijk de administratieve ondersteuning levert voor een derde van het personeel van de landmacht (zo'n 10 tot 15 duizend actief dienenden en een meervoud aan veteranen).

Binnen Bureau Regimenten, uniek binnen de landmacht, zijn de regimentscommandanten en regimentsadjudanten de voorbijgangers en is Hilda van 2007 tot voorjaar 2021 de continue factor en het collectief geheugen van drie regimenten en een korps. Ze 'verslijt' diverse regimentscommandanten en regimentsadjudanten. Dat je daarbij flexibel van geest moet zijn, heb ik als oud-regimentscommandant B&T vaak mogen ervaren, o.a. in de superdrukke periodes rond dodenherdenkingen en de regimentsdiners voor officieren en onderofficieren. Als de inschrijving ging sluiten of al lang gesloten was, werd Hilda een paar keer per dag gebeld door mensen die zich alsnog wilde aanmelden of iets anders bijzonders hadden. Als Hilda de telefoon opnam, begon er iemand aan de andere kant van de lijn meteen 'te zenden' over 'het diner'. Hilda moest dan op de rem trappen. Eerste vraag: welk korps of regiment? Tweede vraag: officieren of onderofficieren? En charmant en efficiënt werd ook deze mijnheer of mevrouw geholpen en de administratie bijgewerkt.

Hilda ontvangt dan ook in 2015 de hoogste regimentswaardering; de Regimentshanddruk[17].

Hoewel Hilda nooit een uniform heeft gedragen, is ze sinds 1995 gedurende 25 jaar het charmante gezicht geweest van het regiment (eerst alleen Intendance, daarna B&T). Met haar betrouwbaarheid, bescheidenheid en charme was ze een graag gezien gezicht binnen ons regiment. Ook nadat ze voorjaar 2021 met pijn in het hart haar functie overdraagt aan Chris Kruize.

Hilda, dank voor je inzet, loyaliteit, altijd warme aanwezigheid en gulle glimlach.

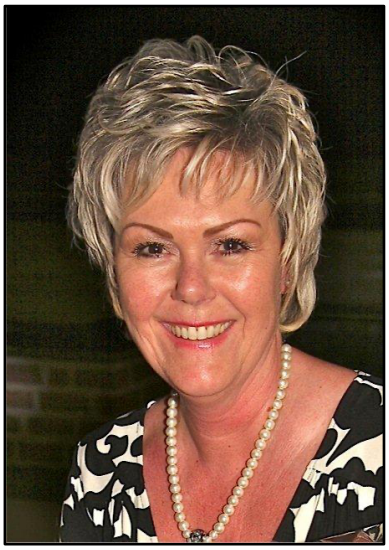

[17] Ook van het Korps Militaire Administratie en de twee andere regimenten (TTr en GnkTr) ontvangt ze meerdere blijken van waardering. Als ook van de Vereniging van Onderofficieren TD.

Bijlage C: Marketentsters binnen het Regiment B&T

Marketentster als vrijwillige bijdrage aan traditie en saamhorigheid

Een oude traditie van het stamregiment Intendancetroepen, de marketentster, wordt door het Regiment B&T voortgezet. Met de oprichting van het Regiment B&T in 2000 is door de toenmalige en eerste Regimentscommandant lkol Douwe Brouwer en Regimentsadjudant Geert Peters deze traditie nieuw leven ingeblazen. Medio februari 2001 heeft een kleermaker de opdracht gekregen om een bij het nieuwe regiment passend marketentsters-uniform te maken. Op allerlei manieren is stof verzamelt en bij een kleermaker is door dhr. Lambooij het toenmalige marketentster-uniform gemaakt.

Het uniform was in 2001 als volgt uitgevoerd.

- Zwarte rok;
- Karmozijnrode schort (de kleur symboliseert het stamregiment Intendancetroepen)
- Witte overschort
- Nassaublauwe driekwart jacker afgezet met regimentsknopen (de kleur symboliseert het stamregiment Aan- en Afvoertroepen)
- Zwart strohoedje met gele strik (de kleur geel symboliseert de destijds generieke kleur van de ondergrondjes van de baretemblemen binnen het Dienstvak van de Logistiek)
- Metalen vaatje aan zwart leren draagriem voorzien van B&T embleem en beschilderd met de koninklijke 𝒷 (n.a.v. de vaandeluitreiking door Koningin Beatrix in 2001)

Eén van de marketentsters van het eerste uur is een goede bekende. De, toen nog, sergeant der eerste klasse Natanya Stam vervulde deze functie voor het eerst bij de commando-overdracht tevens dienstverlating (FLO) van lkol Brouwer op 09-05-2001. Een hernieuwde traditie was geboren. Het toenmalige uniform was een kleurrijk geheel en vertegenwoordigde met Nassau blauw de AAT, karmozijnrood de Intendance en het geel voor het Dienstvak van de Logistiek. Velen zullen zich nog herinneren dat elk logistiek korps of regiment de eerste jaren een gele ondergrond had op het baretembleem en de kraagspiegels.

Om het uniform een wat modernere uitstraling te geven is in 2006 een aantal wijzigingen aangebracht (andere stof, geen pofmouwen meer en de rok kon met knopen versteld worden)

In 2010 heeft elk logistiek regiment en korps weer herkenbaarheid gekregen door de gele achtergrond plaats te laten maken voor de eigen regiments- en korpskleur.

Voor de B&T is gekozen om als basis het nassaublauw te gebruiken en daar karmozijnrood op te leggen. Daarmee is ook het gele accent in het uniform verdwenen en zijn nieuwe hoeden aangeschaft en ziet het uniform van nu er zo uit als op onderstaande foto.

Marketentsters bij ons Regiment zijn actief dienende militairen, beneden de rang van officier, die op vrijwillige basis bij gelegenheden deze rol vervullen. Bij diners (onderofficiers- en officiersdiners), beëdigingen, dodenherdenking, Nederlandse Veteranendag, regioborrels en andere regimentsactiviteiten ondersteunen zij de regimentsadjudant bij de ontvangst van gasten, het schenken van de regimentsborrel en als vertegenwoordiger en visitekaartje van ons Regiment.

Zij doen dit omdat ze;

a. Gevraagd zijn door de RA;
b. Op deze manier het Regiment kunnen vertegenwoordigen en daarmee bijdragen aan het uitdragen van traditie en ceremonieel.
c. Niet geheel onbelangrijk. Omdat ze het leuk vinden om te doen en een eer vinden.

De afgelopen 20 jaar hebben veel vrouwelijke collega’s opgetreden als marketentster. Op de foto ziet u van links naar rechts de volgende vrouwelijke collega’s als marketentster; sgt I Martine van der Waal, sgt I Manon van Ooijen, sgt I Anousjka Imamdi en sgt I Patricia van Drongelen.